

Memes

*De zes stadia van menselijke bewustzijn
van de eerste bandbreedte*

©Emergent B.V. Heilig Landstichting
Paul Zuiker, Wilbert van Leijden
www.Emergent.nl
2005

Inleiding

Professor Clare W. Graves heeft in de jaren zeventig van de vorige eeuw een universeel methodologisch kader¹⁾ ontwikkeld dat het mogelijk maakt de evolutionaire ontwikkeling van de mensheid te verklaren. Op basis van empirisch onderzoek concludeerde Graves dat het menselijk bewustzijn zich sprongsgewijs ontwikkelde in opeenvolgende niveaus van denkkaders die de mens in staat stelde zijn steeds complexer wordende werkelijkheid te begrijpen en zich overeenkomstig aan te passen. Omdat ook de huidige mens nog steeds midden in deze ontwikkeling staat, helpt het inzicht in deze denkkaders tevens om de grote complexiteit van hedendaagse samenlevingen en de dynamiek daarbinnen te doorgronden. Graves constateerde dat zich tot nu acht verschillende ontwikkelingsniveaus van het menselijk bewustzijn hebben gemanifesteerd, waarvan zes op collectieve en twee nog slechts bij individuen. In de eerste zes stadia, die tezamen de eerste bandbreedte van menselijk bewustzijn vormen, ontwikkelt de mens stapsgewijs zijn persoonlijkheid. In de daarop volgende stadia van de tweede bandbreedte kan de mens zijn persoonlijkheid overstijgen nadat hij zich heeft bevrijd van de grip die overlevingsangsten uitoefenen op zijn doen en laten. Don Beck en Christopher Cowan die het werk van Graves na zijn dood voortzetten, introduceerden in hun boek *Spiral Dynamics*²⁾ het begrip 'meme' als term voor de verschillende stadia van bewustzijnsontwikkeling. Meme is afgeleid van het Griekse woord *mimema* wat 'iets gekopieerd' betekent. Een meme is een kenmerk van een specifiek waardesysteem, een niveau van psychologische ontwikkeling, een geloofsovertuiging, een manier van denken en een zelf organiserend principe. Volgens Beck en Cowan bevat een meme de gedragsinstructies die van de ene generatie op de andere worden doorgegeven en betreft het daarmee sociale codes en symbolen die van grote waarde zijn in het bijeenhouden van maatschappelijke systemen. Ze stellen dat een meme zich als een intellectueel virus reproduceert door middel van mode, taal, populaire culturele normen, architectuur, kunst, religieuze uitingen, maatschappelijke bewegingen, economische modellen, morele voorschriften, en van andere concepten die het beeld van een samenleving bepalen. Kortom, een meme vertegenwoordigt de kernintelligentie die systemen vormt en het menselijk gedrag beïnvloedt. Een meme grijpt als een besluitvormend denkraam in op alle keuzes die een mens in zijn leven maakt en kan zich daarbij zowel in gezonde als in ongezonde vormen manifesteren, zoals zowel de bevrijdingsstrijder als terrorist allebei uitdrukkingen kunnen zijn van eenzelfde meme. Denken in termen van memes maakt het mogelijk de complexiteit van individuele psychologische overtuigingen en gedrag, en van de collectieve sociale krachten die de samenlevingen vormgeven te benoemen. Toen Beck de ontmanteling van apartheid in Zuid Afrika gadesloeg, begreep hij dat inzicht in de aard en werking van memes van grote betekenis kon zijn voor het vormgeven van de toekomstige Zuid Afrikaanse samenleving. Om de stigmatisering naar uiterlijke raciale kenmerken van het apartheidsysteem te doorbreken zonder alle mensen over een kam te scheren en verschillen te ontkennen, introduceerde hij verschillende kleuren voor de memes. Daarmee konden de verschillende waardensystemen die in de samenleving actief waren worden onderscheiden en kon de raciale stereotypering van 'wit' versus 'zwart' en 'kleuring' worden overstegen. De kleuren die hij voor de acht memes koos zijn: *Beige, Paars, Rood, Blauw, Oranje, Groen, Geel* en *Turkoois*. In hedendaagse moderne samenlevingen waaronder die van Nederland zijn de eerste zes memes collectief tot ontwikkeling gekomen. Inzicht in deze memes is een voorwaarde voor het kunnen doorgronden van de complexe samenlevingsvraagstukken en het zichtbaar maken van de onderliggende dynamiek. In deze syllabus wordt de essentie van iedere meme uit de eerste bandbreedte beschreven, zoals die in het boek 'Nederland op doorbreken'³⁾ als uitgangspunt worden genomen voor het analyseren van en het ontwikkelen van een visie voor de hedendaagse Nederlandse samenleving.

1. Over overleven en eerste levensbehoeften **– Beige als eerste niveau van bewustzijnsontwikkeling**

Beige is de kleur die Spiral Dynamics toekent aan het eerste ontwikkelingsstadium van de mens. Bij *Beige* staat het kunnen overleven in de leefomgeving centraal. Biedt de leefomgeving een overvloed aan voedsel en beschutting en is het klimaat er mild, zoals bij onze verre voorouders in het tropische regenwoud dan gedijt de *Beige* mens uitstekend. Naarmate de leefomstandigheden zwaarder zijn, wordt meer creativiteit van de mens gevraagd om in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien. Kunnen voldoen aan de *Beige* bestaansvoorwaarden vormt de absolute eis om als mens fysiek in leven te blijven. Regressie vanaf dit niveau resulteert in een gewisse dood of in de tegenwoordige variant daarvan: van vegetatieve overleving waarin de lichamelijke functies door medische apparatuur zijn overgenomen. Dit basale en eenvoudige niveau van *Beige* bewustzijn vormt het fundament van de piramide van alle vervolgentwikkelingen. Wanneer zich barsten in dit fundament voordoen, bijvoorbeeld door ziekte, honger, dorst, of levensgevaar dan wordt zelfs de hoogst ontwikkelde mens gedwongen al zijn aandacht te richten op de meest basale strijd gericht op het voortbestaan.

Oorsprong van de Beige meme

De tegenwoordige ‘moderne mens’ behoort tot de menselijke soort *Homo sapiens* (‘de mens met verstand’), waarvan de eerste sporen teruggaan tot zo’n 150.000 jaar geleden in Oostelijk Afrika. Er zijn aanwijzingen dat de moderne mens vanwege de extreme droogte toen met uitsterven werd bedreigd, ze bestond nog slechts uit enkele tienduizenden individuen. Als ware kunstenaars in het overleven onder moeilijke omstandigheden wist de moderne mens als enige menssoort de periode van ijstijden te overleven en zich geleidelijk te verspreiden over de gehele wereld. Omdat de eerste moderne mensen, al over enkele *Paarse* eigenschappen beschikten, moeten we om de menselijke soort in zijn meest pure *Beige* vorm aan te treffen teruggaan tot de *Homo Habilis* die zo’n 2 miljoen geleden leefde. De *habilis* verhoogde zijn overlevingskansen door in de grassteppe van oostelijk Afrika een aantal motorisch vaardigheden te ontwikkelen zoals het werpen van stenen waardoor hij zich tegen wilde dieren kon verweren en het met scherpe stenen lossnijden van vlees van een karkas waardoor hij zijn voedsel uit de gevaarlijke omgeving van andere aaseters kon wegslepen. Door op te trekken met een aantal soortgenoten kon hij zich warmen aan het lichaam van de ander en zich zo beschutten tegen de koude, vergrootte hij de kans op het vinden van voedsel en onderdak en kon hij zich voortplanten. Zijn onderontwikkelde sociale vaardigheden en het ontbreken van taal maakte dat er slechts kleine leefgemeenschappen mogelijk waren van hooguit zo’n 15 leden, welke qua karakter en dynamiek meer weg hadden van een kudde dan van een familie.

Kenmerken van de Beige meme

Specifiek voor het *Beige* ontwikkelingsstadium is de sterke identificatie van de mens met zijn fysieke omgeving. Hij heeft nog geen besef van een eigen ‘ik’, er wordt zelfs verondersteld dat het bewustzijn van de pure *Beige* mens nog niet in staat was zichzelf te onderscheiden van zijn leefomgeving en dat hij zich daar nog geheel één mee voelde. De *Beige* mens heeft geen of nauwelijks besef van tijd of plaats, zijn handelen wordt vooral gedictieerd door zijn overlevingsinstinct dat gericht is op het bevredigen van de primaire biologische levensbehoeften zoals het zoeken naar voedsel en beschutting en op het uiting geven aan zijn voortplantingsdrift. Vanwege de intense verbondenheid met zijn leefomgeving beschikt de mens over uitstekend ontwikkelde zintuigen en reflexen, welke goed van pas komen in zijn strijd om het voortbestaan. In dit ontwikkelingsstadium is nog geen sprake van sociale leefgemeenschappen en leiderschap heeft geen betekenis.

Hedendaagse voorbeelden

Aangezien de mensheid reeds lang geleden het *Beige* stadium is overstegen zijn er tegenwoordig geen ‘gezonde’ menselijke voorbeelden bekend waarin *Beige* als dominante

meme werkzaam is. Zonder uitzondering zijn de hedendaagse (volwassen) mensen die leven onder *Beige* leefomstandigheden voorbeelden van een uitzonderlijke situatie. Zo kunnen aangeboren tekortkomingen of ondervoeding in het prille stadium van hersenenontwikkeling ervoor hebben gezorgd dat ze de overgang naar andere memes niet hebben kunnen maken, zoals in geval van geestelijk gehandicapten. In andere gevallen zijn de *Beige* leefomstandigheden het gevolg van een doorgemaakte regressie in hun leven, bijvoorbeeld vanwege aantasting van de hersenen door dementie of langdurig gebruik van hard drugs of alcohol, zoals bij een aantal hoogbejaarden, drugs- en alcoholverslaafden. Ook zijn er veel mensen met hogere bewustzijnstadia die echter door de situatie worden gedwongen onder *Beige* leefomstandigheden te leven omdat hun leefomgeving in een staat van maatschappelijke onderontwikkeling verkeert of verwoest is door oorlog of natuurgeweld. Ook de beschadiging van het fysieke lichaam door ziekte of een ongeval brengt *Beige* leefomstandigheden voort van aan bed gekluisterde patiënten die zichzelf niet kunnen verzorgen. In sommige gevallen creëren mensen min of meer bewust *Beige* leefomstandigheden door huis en haard te verlaten en als zwerver of clochard van dag tot dag te leven of een tocht door onherbergzame streken te maken waarin ze zelf op zoek moeten gaan naar voedsel, water en beschutting.

2. Over verwantschap en geborgenheid ***– Paars als tweede niveau van bewustzijnontwikkeling***

In het tweede ontwikkelingsstadium ontwikkelt de mens zich tot sociaal-cultureel wezen. Het gevoelsleven begint zich te ontwikkelen, waardoor de mens zich sterk met zijn directe familieleden kan gaan verbinden. Spiral Dynamics kent aan dit niveau van mensheidsontwikkeling de kleur *Paars* toe. Aan *Paars* ontleen we ons meest basale gevoel van het veilige thuis, de plek waar we, wat er ook gebeurt toch nog welkom zijn. Niet omdat we daar als persoon altijd gewaardeerd worden, maar gewoon vanwege de eenvoudige reden dat we lid van de familie zijn. Niets kan deze feitelijkheid teniet doen. We kunnen in onmin leven met onze familieleden, we kunnen ze decennia lang ontlopen, maar hun bestaan kunnen we niet ontkennen, en als we eerlijk zijn voelen we ons zonder hen incompleet. Op nationaal niveau beleven we *Paars* in het gevoel deel uit te maken van één volk of van één cultuur. Het winnen van een 'Nederlandse' gouden medaille op de Olympische spelen, het slaan van een slag door een Nederlandse onderneming, een hoge internationale post voor een Nederlander of een hoge plaats op een lijst waarin prestaties tussen landen worden vergeleken vervult ons met trots. Van onze *Paarse* banden zijn we ons vaak niet bewust, het is een kracht die veeleer in ons onderbewustzijn zetelt en die pas aan de oppervlakte komt tijdens heftige emotionele gebeurtenissen zoals geboorte of overlijden en op momenten van intens geluk of rampspoed. Dan is er even geen verdeeldheid, maar overheersen de gevoelens van onderlinge solidariteit en eenheid.

Oorsprong van de Paarse meme

Wisselende natuurlijke leefomstandigheden vanwege een omslag van het klimaat hebben het *Beige* brein van onze menselijke voorouders tot creativiteit geprikkeld, hetgeen in de vervaardiging van een scala aan nieuwe gebruiksvoorwerpen die de overlevingskansen van de mens verhogen heeft geresulteerd. Het gebruik van schoeisel en kleding gemaakt van huiden heeft de mens weerbaarder tegen de koude gemaakt. Het gebruik van speren en pijl en boog hebben hem in staat gesteld een prooi op veilige afstand te doden en met de beheersing van het vuur heeft hij zijn voedsel gemakkelijker verteerbaar gemaakt. Met keramische potten en huiden zakken zijn voedsel en water beter te bewaren geweest en tenten van dierenhuiden hebben een betere beschutting tegen weer en wind geboden. Dankzij deze gebruiksvoorwerpen en motorische vaardigheden heeft de mens in zijn *Beige* ontwikkeling steeds beter en sneller in zijn levensonderhoud kunnen voorzien en daarmee is geleidelijk aan meer tijd beschikbaar gekomen voor

andere bezigheden. Met de ontwikkeling van spraak, het leven in grotere leefgemeenschappen, met het exclusieve partnerschap tussen man en vrouw en het begin van rolverdeling tussen jagers en verzamelaars betreedt de menselijke soort het tweede mensontwikkelingsstadium dat door Spiral Dynamics wordt aangeduid met de kleur *Paars*. Vermoedelijk heeft het bewustzijn van de moderne mens (*Homo sapiens*) al vanaf het prille begin *Paarse* aspecten gekend, echter de eerste archeologische bewijzen daarvoor gaan niet verder terug dan 40.000 jaar geleden. Uit die periode stammen spectaculaire prehistorische schilderijen die in grotten van de Pyreneeën zijn aangetroffen en die getuigen van een geraffineerd gevoel voor ritueel en geestesleven. In tegenstelling tot de eveneens in die tijd levende menssoort, de Neanderthaler, maakt de moderne mens wel een sterke *Paarse* ontwikkeling door. Hij leeft in grotere gemeenschappen en ruilt gebruiksvoorwerpen met andere groepen. Omdat de moderne mens zich als enige menselijke soort zowel individueel als collectief wist te ontwikkelen heeft hij het sterkst van alle menssoorten zijn overlevingskansen kunnen vergroten en dat heeft hem in staat gesteld als enige menssoort de ijstijden te overleven.

Kenmerken van de Paarse meme

In *Paars* maakt de rechter hersenhelft een sterke ontwikkeling door waardoor de mens in staat is associatieve verbanden tussen gebeurtenissen te leggen. Aangezien logica nog maar beperkt ontwikkeld is wordt bijvoorbeeld wanneer een roodharige persoon onrust veroorzaakt, meteen gesteld dat alle roodharige onruststokers zijn, of wanneer iemand heel sterk is wordt deze kracht ook aan een haarlok van hem toegeschreven. Dankzij het associatieve vermogen kunnen beelden, gevoelens en klanken aan elkaar worden gekoppeld tot spreektaal. Met spreektaal kunnen werkzaamheden onderling worden verdeeld waardoor verschillende rollen ontstaan, bijvoorbeeld tussen mannen die op jacht gaan en vrouwen die zich op het verzamelen van voedsel toeleggen en op het verzorgen van kleine kinderen. Daarnaast kunnen ervaringen van ouderen op jongeren worden doorgegeven, hetzij verwerkt in rituelen, hetzij door mondelinge overlevering. Met spreektaal verdiept bovendien het contact tussen mensen, terwijl in het *Beige* ontwikkelingsstadium relaties werden onderhouden door elkaar fysiek te verzorgen, kan de *Paarse* mens met spraak zijn gevoelens met de ander delen. Hierdoor begint de mens zich meer met zijn directe familieleden en daarmee minder met de natuur te identificeren. Het zijn nu de familieleden waar hij de grootste verwantschap mee ervaart. Dankzij de toegenomen communicatieve capaciteiten kan het gevoelsleven in *Paars* een enorme ontwikkeling doormaken, maar omdat er nog geen ikbesef is ontwikkeld, vervloeien de gevoelsbelevingen van de familie en het individu. Dit maakt dat hun binnenwereld inherent met elkaar is verbonden. Tot zijn bloedverwanten behoren uitdrukkelijk ook zijn voorouders. Met zijn bloedverwanten voelt de *Paarse* mens een onlosmakelijke eenheid en met hen voelt hij zich geborgen in de onvoorspelbare en vaak als onheilspellend ervaren buitenwereld. Tot deze buitenwereld rekent hij zowel de natuur als andere mensen dan zijn bloedverwanten.

Invloed op leefgemeenschappen

Dankzij zich ontwikkelende sociale vaardigheden en sociale controle mechanismen, zoals tradities, bloedverwantschap en rolpatronen, kunnen grotere stabiele leefgemeenschappen worden gevormd, tot vermoedelijk iets meer dan honderd individuen. Deze leefgemeenschappen vallen gewoonlijk uiteen in kleinere flexibeler groepen van jager-verzamelaars die alleen bij elkaar komen in tijden van overvloed wanneer meer tijd overblijft voor het onderhouden van de onderlinge relaties. Het *Paarse* ontwikkelingsstadium leidt tot een sociale revolutie. Met het gebruik van spreektaal, het maken van symbolische voorstellingen en de ontwikkeling van tradities, rites en rituelen maakt het begrip cultuur zijn introductie in de menselijke geschiedenis. Spreektaal maakt overdracht van ervaringen van ouder op kind mogelijk in de vorm van verhalen en gezangen. In de families ontstaat een rollenpatroon dat gekoppeld is aan de plek die in de familielijn wordt ingenomen met specifieke rollen voor de grootvader, grootmoeder, vader, moeder en oudste zoon. Dode familieleden blijven als voorouder in de gemeenschap voortleven en worden met respect begraven of

gecremeerd. Zwakkeren en gehandicapten worden niet meer achtergelaten maar maken integraal deel uit van de familie en kunnen rekenen op zorg. Botsingen en gevechten met andere dorpen komen voor maar van systematische oorlogsvoering en uitroeiing is geen sprake.

Betekenis voor leiderschap

In *Paarse* familieculturen is de hoogste autoriteit weggelegd voor de ouderen, die over de meeste kennis en ervaring beschikken. Zij vormen samen een raad die in onderling overleg de belangrijkste beslissingen neemt. Met de differentiatie aan rolpatronen doet in *Paars* ook leiderschap zijn intrede. Het mannelijk geslacht en de anciënniteit in de familielijn zijn vrijwel altijd bepalend wie de leidersrol krijgt toebedeeld. In het dagelijkse leven is van een hiërarchische scheiding met andere rollen nog nauwelijks sprake, alleen in tijden van nood speelt de leider in de besluitvorming en aansturing de hoofdrol. Onder zulke omstandigheden kiezen de familieoudsten uit hun midden een hoofdmans als hun tijdelijk leider, maar wanneer de crisis is bezworen vervalt deze uitzonderingspositie en heeft de raad van ouderen weer het laatste woord.

Hedendaagse voorbeelden

De wereld kent nog maar enkele puur *Paarse* leefgemeenschappen. Ze zijn te vinden bij inheemse familieculturen in de geïsoleerde binnenlanden van Papoea Nieuw-Guinea en het Amazone-gebied en op sommige Polynesische eilanden in de Stille Oceaan. Pygmeeën in Kongo en bosjesmensen in de Kalahari woestijn zijn voorbeelden in Afrika. In de westerse maatschappij bevinden zich weliswaar leefgemeenschappen met een dominerende *Paarse* meme, echter deze zijn allen in meer of mindere mate beïnvloed door complexere memes. Voorbeelden hiervan zijn de gesloten familiegemeenschappen Roma en Sinti. Sterke familiebanden, tradities en rituelen, familiale rolpatronen en een grote argwaan voor alles en iedereen wat zich buiten de eigen familiekring bevindt zijn typisch *Paarse* kenmerken. De overheid met zijn (*Blauwe*) wetgeving en met name de leerplicht wordt met argwaan tegemoet getreden en met recht als de grootste bedreiging van hun familiecultuur gezien.

3. Over macht en wilskracht

– Rood als derde niveau van bewustzijnsontwikkeling

Als de mens zich privé-bezit begint toe te eigenen, leidt dit tot een bewogen ontwikkeling in de geschiedenis van de mensheid. Het verlangen naar persoonlijke macht en bezit maakt dat individuen breken met hun families en een niets ontziende strijd aangaan ter bevrediging van hun in beroering geraakte driften. Het fenomeen van oorlog doet zijn intrede en vanwege het vele bloed dat wordt vergoten zou men kunnen gaan twifelen of hier wel degelijk sprake is van een opwaartse stap in de ontwikkeling van de mensheid. Oorlog heeft bij een eerste oogopslag immers meer iets weg van een regressie. Dat wel degelijk sprake is van een nieuw bewustzijnsniveau blijkt uit de essentie van dit in Spiral Dynamics met *Rood* gecodeerde derde stadium van mensheidsontwikkeling. Het individu ontdekt zijn eigen wil, maakt zich los van de veilige familie omgeving en weet zijn wil moedig aan zijn omgeving op te leggen. Of dit onvermijdelijk met zoveel geweld gepaard moet gaan zoals de geschiedenis van de mensheid laat zien is een interessante vraag. Omdat *Rood* nog niet het gezag van de staat erkent en zijn wetten steeds tart, worstelt onze tegenwoordige samenleving veel met puur-*Rode* fenomenen. Denk daarbij aan vandalisme, zinloos geweld of verkrachtingen, eerwraak, supportersrellen of terrorisme. Geconfronteerd met zulke situaties is de verleiding groot kwaad met kwaad te bestrijden. Een constructievere aanpak wordt mogelijk wanneer de diepere denkbeelden die aan dit gedrag ten grondslag liggen beter worden begrepen en een harde aanpak van rechtshandhaving kan worden aangevuld met een zachte aanpak waarin mensen in hun verdere ontwikkeling worden geholpen. Immers zodra *Rood* kan worden ingebed in de wettelijke kaders van

Blauw, dat de volgende meme representeert, kan de kracht van *Rood* volledig ten goede komen van de samenleving zoals bij het bestrijden van vlammen door de brandweer, het maken van een goede deal in de handel of het leveren van een krachtsexplosie in de sport.

Oorsprong van de Rode meme

Met een groei in menselijke vaardigheden neemt bij de oermens onder *Paars* ook de variëteit en de hoeveelheid aan gebruiksvoorwerpen en grondstoffen zoals zout toe. Vooral vuurstenen voorwerpen zoals krabbers, dolken, messen, handbijlen en pijlpunten zijn gewild. Echter vuursteen is slechts op beperkte plaatsen beschikbaar en om die te kunnen bemachtigen moet iets daar tegenover worden gesteld. Hiermee krijgen gebruiksvoorwerpen een tweede functie, ze worden waardevol als koopwaar en ruilbaar voor goederen. Geleidelijk aan ontstaat er een specialisatie in ambachten waardoor mensen zich ook buiten de grenzen van hun vertrouwde territorium moeten gaan begeven. Vooral met het vinden van metaalertsen, eerst van koper en tin (waarmee tevens de legering brons kon worden gemaakt) en later van ijzer, en de ontdekking hoe daaruit voorwerpen kunnen worden gesmeed, komen zeer gewilde maar tevens erg schaarse voorwerpen binnen het bereik van de mensen. De combinatie van geweldheid en schaarste wekt een begeerte in mensen op, die traditionele familiepatronen onder druk zet. In ruil voor deze voorwerpen zijn mensen namelijk ook bereid aan de eigenaar, ook al maakt die geen onderdeel uit van de familie, diensten te bewijzen en dat maakt ze een nog aantrekkelijker bezit, want kennelijk kan met bezit macht worden uitgeoefend over andere mensen. Zo'n 8.000 jaar voor Christus maakt de mensheid in het Nabije-Oosten, waar een overvloed aan koper te vinden is, voor het eerst kennis met verschijnselen als bezit, begeerte, macht en status. Onder deze invloed brokkelt de communautaire gelijkheid onder de *Paarse* familieverbanden geleidelijk af.

Kenmerken van de Rode meme

Het *Rode* niveau van mensheidsontwikkeling heeft betrekking op het ontwaken van het ikbesef. In *Rood* begint het individu zich van zijn familiegenoten te onderscheiden en ontwikkelt hij een eigen wil. Hij genereert de kracht en moed waarmee hij zich in staat stelt zijn eigen wil aan de natuur en aan zijn medemens op te leggen en daarmee kan hij zich bevrijden van al datgene dat hij als een beknelling ervaart, waaronder soms ook van het beschermende maar ook verstikkende familieverband. In *Rood* ontdekt de mens de aantrekkelijkheid van bezit, macht en status, hetgeen diepgaande consequenties heeft voor de samenlevingsvormen. Het van zijn 'Ik' bewust geworden individu wordt zich gewaar van lusten die vanwege de schaarste aan voorwerpen, niet bij iedereen kunnen worden bevredigd en daarmee ontstaat een strijd. Het privé-bezit van schaarse gebruiksvoorwerpen wekt de jaloezie op van anderen en dit zet de onderlinge familierelaties onder druk. Aangezien het tijdsbewustzijn nog heel beperkt is, wordt alles in het werk gesteld de lusten direct te bevredigen.

Invloed op leefgemeenschappen

Het is gedaan met de relatieve rust van de *Paarse* samenleving waarin mensen vreedzaam naast elkaar konden leven. Het zich toe-eigenen van schaarse artikelen is een gevecht op leven en dood waard, en dus worden gewelddadige twisten binnen de stam en oorlogen met andere stammen ingezet ter verrijking van enkelen. De krachtigste en stoutmoedigste heersen als potentate krijgsheren over de anderen en hun wil is wet. Angst en terreur worden de methoden waarmee de krijgsheer zijn macht uitbreidt en behoudt, en waarmee hij respect en onderdanigheid weet af te dwingen. Het betuigen van respect voor de superieur is in *Rood* zo belangrijk, omdat daarmee expliciet wordt erkend dat er een hiërarchische relatie bestaat tussen mensen die niet tot dezelfde familie behoren. Dit was voorheen in *Paars* ondenkbaar. De wet van de jungle regeert met de overtuiging dat alleen de allersterkste zal overleven en men handelt overeenkomstig het fatalistisch pragmatisme "Als je ze niet kunt verslaan, sluit je dan bij hen aan". Omvang en kracht vergroten de overlevingskansen van de stam en met het onderwerpen van andere stammen kunnen leefgemeenschappen uitgroeien tot duizenden

onderdanen. In die leefgemeenschappen heerst een typische machtscultuur ("L'etat c'est moi"), de afstand tot de machtigsten is bepalend voor de plaats in de pikorde. Bovenaan de piramide staat de heerser bijgestaan door de druïde of priester, gevolgd door loyale gevechtsleiders welke de strijders aanvoeren en de onderworpenen onder controle houden. Onderaan de piramide staan de bezitlozen die met repressie en het zaaien van angst worden onderdrukt. Een *Rode* samenleving bestaat uit elkaar bestrijdende alleenheersers ieder aan het hoofd van een eigen stam of clan. Via diensten en wederdiensten worden monsterverbonden gesloten met andere machtige heersers. De samenleving verkeert in een permanente staat van oorlog, rustige perioden staan in het teken van het militair herstel en vormen de opmaat tot het volgende gewelddadige conflict.

Betekenis voor leiderschap

Terwijl voorheen in *Paars* de raad van stamoudsten verhinderde dat één van hen de macht naar zich toetrok, kan nu één persoon de loyaliteit van strijders kopen en zodoende voldoende kracht ontwikkelen om zich los te maken van zijn familieband. Zo kan hij zijn eigen wil opleggen aan anderen en uiteindelijk zelfs alleenheerser worden en daarmee de strikte en beperkende familietradities en rolpatronen naast zich neerleggen. Aangezien nog geen moraal is ontwikkeld, dat gebeurt pas in *Blauw*, zijn omkoping en corruptie volledig aanvaardbare manieren voor het verkrijgen van loyaliteit en worden mensen in hun handelen niet gekweld door schuldgevoel. Loyaliteit gebaseerd op gunsten is echter uiterst vluchtig, en wanneer rivalen meer bieden dan zijn krijgsheer, kan een getrouwe ineens omslaan in een verrader. De heerser zelf verkeert voortdurend in angst, en met recht want rivalen liggen op de loer en slaan meedogenloos toe in tijden van zwakte of wanneer de waakzaamheid even verslapt. Hij probeert zijn positie te behouden door het voeren van een 'verdeel en heers' politiek; als het hem uitkomt sluit hij gelegenheidscoalities met zijn rivalen en wanneer hij daartoe de kans ziet speelt hij zijn rivalen genadeloos tegen elkaar uit. Niet zelden drijft de angst de heerser ertoe alle potentiële bedreigers van zijn macht uit te moorden. De geschiedenis kent vele voorbeelden van zulke *Rode* dictators, van Romeinse keizers als Caligula en Nero tot hedendaagse voorbeelden zoals Stalin, Pol Pot en Saddam Hoessein die alle potentiële rivalen systematisch ombrachten. Succesvolle *Rode* heersers zijn meestal slechte regeerders in vreedstijd, ze zijn teveel gericht op hun eigen belang en op de korte termijn en daarmee te impulsief voor het opbouwen van een solide en stabiele leefgemeenschap.

Hedendaagse voorbeelden

De wereld kent vele voorbeelden van leefgemeenschappen met een dominerende *Rode* meme. De macht is in handen van een absolute heerser die zichzelf graag laat verheerlijken en die samen met een kleine loyale clan de massa genadeloos uitbuit en zichzelf verrijkt. Corruptie, een permanente staat van beleg, het zaaien van angst en terreur, het schenden van de mensenrechten, het toestaan van buiten proportioneel geweld zoals door doodseskaders en de geheime dienst, etnische onderdrukking, verkiezingsfraude, het muilkorven van journalisten, het buiten spel zetten van de oppositie en een argwaan voor intellectuelen en de stedelijke leefomgeving in het algemeen, zijn kenmerken voor een samenleving in de greep van een overwegend *Rode* heerser, ook wel dictator genoemd. *Rode* leefomstandigheden heersen ook in instabiele staten die tot anarchie zijn vervallen en waarin elkaar bestrijdende krijgsheren de dienst uitmaken. Puur *Rode* kenmerken worden door de beschaafde wereld als barbaars bestempeld, hetgeen laat zien dat de publieke opinie in de wereld dit ontwikkelingsniveau inmiddels voorbij is. Staten met dictators zoals het Wit-Rusland van Loekashenko, het Oezbekistan onder Karimov, het Turkmenistan van Niyazov, het Zimbabwe onder Mugabe, het Noord Korea van Kim Jong Il en Birma met zijn militaire junta, of instabiele staten waarin elkaar bestrijdende krijgsheren de dienst uitmaken zoals in Somalië, Darfur (Soedan) en Liberia kunnen dan ook stevast op veel kritiek van de wereldgemeenschap rekenen. De grootste 'nation building' activiteiten van deze tijd zijn erop gericht staten voorbij deze meme te ontwikkelen zoals recent in Kosovo,

Bosnië-Herzegovina, Albanië, Haïti maar ook Afghanistan en Irak. De belangrijkste toetssteen voor lidmaatschap van de Europese Unie betreft criteria en zekerheden dat de staatsinrichting verder dan *Rood* is geëvolueerd. De Nederlandse samenleving worstelt eveneens met groeperingen met een sterk geactiveerde *Rode* meme, zoals jeugdbendes, hangjongeren, bewoners van woonwagenkampen en sommige immigranten afkomstig uit samenlevingen die de *Rode* meme nog niet of nauwelijks overstegen zijn, zoals uit de Antilliaanse of Kaapverdiaanse sloppenwijken of het Marokkaanse Rif gebergte.

4. Over orde en moraliteit **- *Blauw als vierde niveau van bewustzijnontwikkeling***

De overschakeling van de jager-verzamelaar op landbouw markeert het begin van het vierde ontwikkelingsstadium van de mensheid, dat in Spiral Dynamics met de kleur *Blauw* wordt aangeduid. Door de productie van voedseloverschotten maakt de bevolking een enorme groei door. De mens vestigt zich permanent en zo ontstaan grote complexe leefgemeenschappen die om hun stabiliteit te behouden, structuur en gezag vergen. De willekeur van de *Rode* op persoonlijke macht gebaseerde hiërarchie wordt overstegen en op basis van voor iedereen geldende regels en wetten wordt de macht geïnstitutionaliseerd in machtscentra belichaamd door kerk, overheid en leger. Binnen *Blauw* krijgen begrippen als burgerlijkheid, moraal, normen en waarden, rechtvaardigheid, verantwoordelijkheidsgevoel, schuldgevoel, plichtsbefef en vaderlandsliefde betekenis. Hiermee wordt de mogelijkheid geschapen van de natiestaat, die miljoenen mensen kan omvatten. De natiestaat creëert een eenheid aan leefomstandigheden waarbinnen een eeuwendurend eenwordingsproces van stammen gestalte gaat krijgen dat uiteindelijk uitkristalliseert in de vorming van het volk. De *Blauwe* meme die rust en orde voortbrengt vormt de achilleshiel van de moderne samenleving. Wanneer daaraan iets mankeert bijvoorbeeld door wetteloosheid en vervagend normbesef, worden onrechtvaardigheid en corruptie gemeengoed en stagneert het maatschappelijke leven. Wanneer die geheel verdwijnt, zoals momenteel in Somalië en Haïti, valt het land in anarchie uiteen in etnische elkaar bestrijdende groeperingen aangevoerd door machtsbeluste krijgsheren. Met zijn katholieke, protestante, liberale en socialistische zuilen waarin het maatschappelijke leven zich in de 19^e en 20^e eeuw grotendeels afspeelt, creëert Nederland een typisch eigen *Blauwe* vorm. Op deze zuilen en met het gezin als hoeksteen van de samenleving, bouwt Nederland zijn welvaartstaat die we tegenwoordig zo als vanzelfsprekend zijn gaan beschouwen. Wanneer onveiligheid en normvervaging de kop opsteken is de roep “Meer blauw op straat” hoorbaar en wordt het tijd onze *Blauwe* deugden weer in ere te herstellen.

Oorsprong van de Blauwe meme

Wanneer op *Rode* machtsstructuur gebaseerde leefgemeenschappen groeien worden ze instabiel omdat ze geen interne mechanismen kennen die grenzen stellen aan het machtsstreven. De geschiedenis wijst uit dat alleen grote en stabiele leefgemeenschappen kunnen worden gecreëerd wanneer de subjectieve persoonsgebonden controle waarop de *Rode* samenleving is gebaseerd een transitie ondergaat naar een rechtshandhaving op basis van objectieve en algemeen geldende wetten en regels. Met andere woorden alleen door macht te institutionaliseren kan deze worden geconsolideerd. Dit betekent dat aan de absolute macht van de alleenheerser tenminste gedeeltelijk een einde moet komen door een deel van deze almacht te delen met instituten zoals het gerechtshof, het leger, de kerk en het ambtelijke apparaat. Ongeveer 8.000 voor Christus maakt de mensheid met de eerste kenmerken van de *Blauwe* meme kennis, wanneer in het Nabije Oosten mensen zich permanent aan de rand van wilde graanvelden vestigen. Door zich op één plek op te houden en door zich in de voedselvoorziening afhankelijk te maken van gewassen en dieren, wordt de mens zich seizoen na seizoen geleidelijk bewust van het repeterende en ordelijk verlopende

groeiproces van planten en dieren. Dit rekt zijn tijdsbewustzijn enorm op, van dagen tot complete seizoenen. Hierdoor is hij langer dan ooit tevoren in staat te anticiperen op dingen die komen gaan, zoals met het uithakken van silo's om de graanoogst op te slaan zodat deze niet wegtrot maar bewaard blijft voor periodes buiten het oogstseizoen.

Kenmerken van de Blauwe meme

Een grote uitbreiding van zijn causale denkvermogen en van zijn tijdsbesef stelt de mens in staat de overstap naar de landbouw te maken. In zijn brein kan hij het beeld van een toekomstige overvloedige oogst oproepen en hij bezit het geduld te wachten met oogsten totdat de gewassen volgroeid zijn. Daarnaast beschikt de mens over een discipline van waaruit hij zich allerlei werkzaamheden verricht om een zo groot mogelijk oogst voort te brengen. De *Beige*, *Paarse* of *Rode* mens zou onderwijl eenvoudigweg vergeten waarmee hij bezig was. Terwijl in *Rood* de impulsieve drang tot behoeftebevrediging het ontluikende logisch denken nog overvleugelt en het gedrag van mensen bepaalt, is in *Blauw* de denkkraft zo sterk ontwikkeld dat de mens in staat is zich te beheersen en eerst na te denken voordat hij al dan niet toegeeft aan zijn impulsiviteit. De mens wordt zich van natuurlijke wetmatigheden bewust en leidt daaruit regels af en legt die vast bijvoorbeeld in de zaaikalender. Met het opvolgen van regels kan de mens zijn toekomstige omstandigheden beïnvloeden. Het leven in ritmes bepaalt meer en meer het handelen van de mens en daarmee krijgt zijn gedrag een enigszins voorspelbaar karakter. Op religieus gebied valt de opkomst van de *Blauwe* meme in het Westen samen met de overgang naar een monotheïstische godsverering. Eén God als heerser over hemel en aarde heeft in dé Wet beschreven wat goed en kwaad is, hoe mensen overeenkomstig op aarde moeten worden beloond en bestraft en dat het leven een doel en een bestemming heeft, namelijk het verdienen van een plek in de hemel. Hiermee doet de moraal, wat wel en wat niet oorbaar is, haar intrede onder de mensheid en dankzij het in het brein gevormde geweten kan deze boodschap ook echt tot de mensen doordringen. Deze goddelijke wetten gelden niet alleen voor de gewone gelovigen, maar ook voor de geestelijke en wereldlijke leiders, die net als gewone burgers aan God verantwoording over hun handelen verschuldigd zijn. Met deze algemeen aanvaarde moraal en met het tot ontwikkeling gekomen geweten, krijgen begrippen als schuld, ongehoorzaamheid en plichtsbesef, wetteloosheid en rechtvaardigheid, waarheid en leugen, zonde en deugdzaamheid, devotie en boetedoening, eer, schande en schaamte, voor de mensen betekenis. Niet langer krijgt de bevrediging van de dagelijkse behoefte de hoogste prioriteit maar staat een deugdzaam leven waarin God wordt gediend om een plaats in het hiernamaals zeker te stellen centraal. Bij overtreding van wetten voelen de mensen zich schuldig en schamen zich, aspecten die de *Rode* mens vanwege het ontbreken van een moraal volledig vreemd waren.

Invloed op leefgemeenschappen

De overschakeling op het bedrijven van landbouw en veeteelt heeft grote gevolgen; voor het eerst laat de mens de levende natuur voor zich werken. De overvloedige opbrengsten uit de landbouw en veeteelt leiden enerzijds toe dat minder mensen zich met de voedselvoorziening bezig hoeven houden en anderzijds dat de bevolking een sterke groei kan ondergaan. Zo kunnen dorpsgemeenschappen uitgroeien tot grote steden waarin een enorme verscheidenheid aan gespecialiseerde ambachten ontstaat. In het complexe samenlevingsgeheel van de stad ligt de oorsprong van een aantal belangrijke uitvindingen: geld vereenvoudigt de ruilhandel, schrift bevordert de overdracht en het behoud van kennis, en de wet bepaalt welk gedrag wel en niet oorbaar is. Er ontstaan instituten als overheid, leger en kerk alle gebaseerd op wetten en regels en met eigen geïnstitutionaliseerde beroepsgroepen zoals belastinginners, bestuurders, klerken, politieagenten, rechters, militairen en priesters. De complexe stedelijke leefgemeenschappen vereisen extra besturing en zo groeit er een nieuwe klasse van bestuurlijke elite, de regenten, die zich in de top van het maatschappelijke leven nestelt. Deze elite is gehoorzaamheid verschuldigd aan de geestelijkheid omdat deze het meest direct Gods gezag op aarde representeert en Zijn belangen behartigt. God en zijn leer zijn absoluut en eeuwig geldend. Afwijkende geschriften vanuit andere

geloofsovertuigingen zijn dus per definitie godlasterend en dienen uit godsnaam te allen tijde en met alle middelen te worden bestreden. Dit resulteert in een sterk Wij versus Zij denken. Iedere religieuze stroming pretendeert als enige Gods leer als juist te interpreteren en voelt zich als het door God uitverkoren volk verplicht Gods woord te verspreiden en ongelovigen en afvalligen tot het juiste geloof te bekeren. De vervolging van andersdenkenden zoals heidenen, ketters, afvalligen en heksen is een heilige opgave. Vanuit een goddelijk plichtsbesef wordt uitvoering geven aan de inquisitie en de kruistochten die als rechtmatig worden ervaren. Leefgemeenschappen staan alleen open voor vreemdelingen als ze bereid zijn hun eigenheid op te geven. Ze worden geacht volledig te assimileren door het geloof, de waarden en normen en de gebruiken en gewoontes van hun moedercultuur in te ruilen voor die van hun nieuwe leefgemeenschap. De gelovige die bereid is de strijd met de ongelovigen aan te gaan en bereid is daarbij grote persoonlijke offers te brengen kan rekenen op een plaats in de hemel en wordt op aarde als een held vereerd. De *Blauwe* meme brengt een strak geordende en voorspelbare samenleving voort, te vergelijken met het mechaniek van een uurwerk, waarbinnen de onderlinge verhoudingen vastliggen en het spel volgens vaste regels wordt gespeeld. De westerse middeleeuwse feodale maatschappij is een duidelijk voorbeeld van deze *Blauwe* maatschappij waarin de bevolking op het platteland in drie ordelijke standen is onderverdeeld: adel, geestelijken en boeren. De taakverdeling tussen deze groepen is duidelijk afgebakend. De standenmaatschappij met zijn gildensysteem vormt de voorloper van de maatschappelijk-religieuze zuilen van de 19^e en 20^e eeuw die eveneens een dominerend *Blauw* karakter hebben.

Betekenis voor leiderschap

Het onvoorspelbare en immorele gedrag van alleenheersers wordt niet langer geaccepteerd. De kroning door de paus waarin de keizer of koning voor de geestelijke neerknielt staat symbool voor het uitgangspunt dat zelfs de koning de goddelijke wet en moraal moet dienen. Deze plechtigheid symboliseert de transitie van *Rood* naar *Blauw* leiderschap, waarbij de koning zijn persoonlijke belangen, tenminste formeel, overstijgt en zich verplicht die van God te vertegenwoordigen. Voor *Rode* krijgsheren is geen plaats meer, hun onberekenbare gedrag wordt door de hiërarchisch hoger geplaatste koning gecorrigeerd. Zo dient de koning gehoorzaam te zijn aan de paus, de adel gehoorzaam te zijn aan de koning en dient de boer de landadel die de grond bezit weer onvoorwaardelijk te gehoorzamen. Binnen het gezin is het de man wiens woord wet is. *Blauw* leiderschap is sterk patriarchaal van aard en gericht op het laten voortbestaan van de eigen leefgemeenschap en cultuur. De leider dient voor orde en stabiliteit zorg te dragen omdat daarmee de continuïteit van het geheel het best is gediend. Iedereen vervult als radertje in het grotere geheel een rol in het verwezenlijken van hogere doelen die het individuele belang overstijgen. Consequent en consistent is een belangrijk kenmerk van *Blauw* leiderschap. Afwijkend gedrag is als zand in het uurwerk, ze verstoort de rust en regelmaat en dient daarom hard te worden bestreden.

Hedendaagse voorbeelden

De meest spraakmakende voorbeelden van *Blauwe* samenlevingen zijn momenteel te vinden in het Midden Oosten. Een heilig geloof in de absolute waarheid van de islam, de letterlijke interpretatie van de koran, de verwevenheid van staatsinrichting en religieuze instituten maken landen als Iran en Saoedi Arabië waarin de islamitische wetgeving de sharia van kracht is tot stereotype voorbeelden van *Blauwe* samenlevingen in hun meest pure vorm. Ieder geloof kent echter zijn typische *Blauwe* samenlevingsvarianten zoals de onderverdeling van de hindoeïstische maatschappij volgens het kastensysteem in India, het boeddhistische Nepal, het streng katholieke Polen en het katholieke feodale Bolivia. Ook zijn er 'aardse' varianten van *Blauwe* samenlevingen bekend waarin heersers die het bestaan van God ontkennen en zichzelf als hoogste morele gezag zien, er een eigen absolute leer op nahouden zoals Mao met zijn rode boekje, Ghaddaffi met zijn groene boekje, Stalin met zijn marxistische leer of Castro met zijn socialistische leer. Al het (religieus) fanatisme van welke (geloofs)leer dan ook, is een rigide uiting van de *Blauwe* meme, waaronder overigens meestal een

sterk ontwikkelde *Rode* meme schuilgaat. Dit fanatisme is terug te vinden in de acties en uitlatingen van terroristische groeperingen als jihad strijders en IRA revolutionairen, maar ook in de denkbeelden van gematigder groepen als orthodoxe joodse kolonisten, 'new born christians' en streng gereformeerde kerkgenootschappen. In iedere samenleving waarin ook hogere memes tot ontwikkeling zijn gekomen zorgt een sterk ontwikkelde *Blauwe* meme voor de benodigde stabiliteit. Immers de grondwet, de wetgeving en de rechtshandhaving vormen de pijlers van de rechtstaat. In de tegenwoordige Nederlandse samenleving bevinden zich tal van groeperingen met een dominante weliswaar milde *Blauwe* meme. Denk daarbij aan orthodoxe religieuze stromingen onder de gereformeerden, katholieken en islamieten, en aan sterk nationalistisch getinte groeperingen als conservatieve adellijke en burgerlijke gemeenschappen.

5. Over zelfontplooiing en verstand

– *Oranje als vijfde niveau van bewustzijnontwikkeling*

Eerst in de Renaissance en later in de Verlichting komen de ontwikkeling van het rationeel denkende individu en zijn materiële welbevinden in het centrum van de belangstelling te staan. Het geloof in de rede en rationaliteit leidt tot een enorme bloei van het wetenschappelijk denken. De exploitatie van grondstoffen en de massafabricage van producten leidt tot een ongekeerde materiële voorspoed. Dit vijfde ontwikkelingsniveau wordt binnen Spiral Dynamics aangeduid met de kleur *Oranje*. Terwijl de oorsprong van het *Oranje* gedachtegoed in de Griekse beschaving dient te worden gezocht, de eerste *Oranje* heersers deel uitmaakten van het Romeinse Rijk, en veel *Oranje* uitvindingen uit Italië en Frankrijk afkomstig zijn, is Nederland het eerste land dat *Oranje* in het staatsbestel, in zijn politiek en religieuze opstelling en bovenal in zijn economie breed heeft weten toe te passen. Als *Oranje* pionier beleeft Nederland zijn historische 'finest hour' in de Gouden Eeuw. Geen periode in de Nederlandse geschiedenis is zo glorieus als deze. Veel van het hedendaagse prestige van Nederland dateert uit deze tijd. In termen van Spiral Dynamics draagt de edelman die Nederland deze verandering inleidde en als Vader des Vaderlands bekend staat, dan ook de zeer toepasselijke naam 'Willem van Oranje'.

Oorsprong van de Oranje meme

In *Blauw* heeft de mens dankzij de overvloed die de landbouw en veeteelt voortbrachten, met de steden een compleet nieuwe leefomgeving voor zichzelf gecreëerd. Het leven in de steden kent een veel hogere afhankelijkheid, dynamiek en complexiteit dan dat van het platteland. Steden ontlenen hun bestaansrecht aan de uitwisseling van goederen en daarin neemt geld een prominente plaats in. Het verkrijgen en verruilen van geld speelt een grote rol in het leven van de stedeling, hij koopt zijn benodigdheden op de markt en verdient geld met het verkopen van producten of het leveren van diensten. In het handelsverkeer moeten de steden de concurrentiestrijd met andere steden aangaan en dat stimuleert de creativiteit en vindingrijkheid van de stedelingen. Het stedelijke leven dat na de middeleeuwen sterk opkomt, kent enerzijds de burgers veel vrijheden toe en werpt anderzijds de burger meer op zijn zelfvoorzienendheid terug en stimuleert derhalve de individuele ontwikkeling van zijn bewoners. De hoge dynamiek van het leven dwingt de mens zijn aandacht meer op het leven op aarde te richten. Omdat de kerk vanwege de toegenomen complexiteit niet meer in staat is voor alle levenssituaties een passende verklaring te vinden en de gelovigen geen richtlijnen mee kan geven die goed uitwerken, wordt de autoriteit van de kerk geleidelijk aangetast en worden de mensen aangemoedigd zelf na te denken en zelf op zoek te gaan naar bevredigende antwoorden. In de 15^e eeuwse Renaissance vormen de prereligieuze teksten van de Griekse filosofie de belangrijkste inspiratiebron van de maatschappelijke voorhoede. Vanuit het gedachtegoed van filosofen als Pythagoras, Socrates, Plato, Aristoteles en Ptolemaeus ontwikkelt zich het wetenschappelijk denken. Ideeën uit het Griekse Athene van 500 voor Christus zoals democratisch bestuur en individuele vrijheid

worden herontdekt en zullen tijdens de Verlichting in de 18^e eeuw hun uitwerking vinden in de grondbeginselen van moderne westerse staatsinrichting.

Kenmerken van de Oranje meme

Onder *Oranje* is het handelen van de mens niet langer gericht op het waarborgen van een goed leven in het hiernamaals, maar op het verbeteren van zijn levensomstandigheden hier op aarde. De mens ontdekt dat hij met zijn verstand de geheimen van de natuurkrachten kan doorgronden en beheersen, en daarmee groeit zijn vertrouwen dat hij zelf heer en meester is over de kwaliteit van zijn aardse bestaan en dat hij die los van anderen en God kan verbeteren. De ontwikkeling van zijn logisch denkvermogen, in termen van waarnemen, kwantitatief analyseren, concluderen en handelen stelt hem daartoe in staat. De *Blauwe* nederige dienstbaarheid aan het collectief is niet langer de graadmeter van een geslaagd leven maar de individuele ontplooiing van zijn talenten met persoonlijke materiële voorspoed, status en succes als meest tastbare succesfactoren. De humanistisch of liberale opvatting maakt opgang waarin wordt gesteld dat ieder individu in principe over voldoende verstandelijke vermogens beschikt om zelf de volledige verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van zijn levensomstandigheden te dragen. De humanisten delen een grenzeloos vooruitgangsoptimisme, voortkomend uit de overtuiging dat de mens knap genoeg is of kan worden om een ideale samenleving te maken van autonome mensen. Ervan overtuigd dat dit geldt voor *alle* mensen ongeacht hun etnische, religieuze of nationale afkomst, strekt het *Oranje* blikveld zich uit over de gehele wereld en daarmee overstijgt de mens de nauwe begrenzingen van zijn sociale klasse en religieuze stroming. De wereld daar buiten is niet langer bedreigend maar vormt een zee van mogelijkheden die erom vraagt te worden uitgebuit. Wel is daarvoor nodig dat iedereen in een emancipatieproces bewust wordt gemaakt van deze vermogens tot zelfbeschikking, dat met scholing kennis wordt opgedaan en dat door mentale training de verstandelijke vermogens worden ontwikkeld. Zoals in *Blauw* sprake is van een collectief emancipatieproces, waarin sociale classes of religieuze stromingen een plek in de maatschappij opeisen, is bij *Oranje* sprake van een individueel emancipatieproces. De mens is een individu geworden met een eigen wil en eigen mening, en die gelijke kansen verdient in het ontplooiën en het uitputten van zijn talenten. Het geloof in eigen kunnen leidt ertoe dat mensen zich niet langer de wet laten voorschrijven door een instantie of een leer, maar zelf bepalen wat goed voor hen is.

Invloed op leefgemeenschappen

Het accent in het maatschappelijke leven verschuift definitief van de boeren en de landadel op het platteland naar de burgers in de steden en uiteindelijk naar de kosmopolieten. Het stedelijk leven vormt een vruchtbare voedingsbodem voor de *Oranje* individuele ontwikkeling van de mens. Binnen *Oranje* worden de beperkingen van de *Blauwe* natiestaat en de strikte geloofsleer overschreden en richten burgers hun blik nieuwsgierig buiten de grenzen van de eigen culturele invloedsfeer. Ideeën en uitvindingen afkomstig uit andere culturen worden met interesse gadeslagen en indien bruikbaar overgenomen. Vreemdelingen krijgen in de maatschappij meer ruimte hun eigenheid te behouden en steden worden cultureel pluriformer in hun bevolkingsamenstelling. Er ontpopt zich een nieuw strijdtoneel: de wetenschappelijke en economische verovering van de wereld. Op basis van vrije concurrentie en het opheffen van handelsbeperkingen dient van de wereld één marktplaats te worden gemaakt waar goederen en diensten vrij van eigenaar kunnen wisselen. Het vehikel waarmee de wereld wordt veroverd is niet het nationalistische leger maar de onderneming, een op winstmaximalisatie gerichte organisatie van professionals die met slimheid en excellentie proberen te scoren in het economische spel met hun concurrenten. Wetenschappelijke ontdekkingen leiden tot tal van bruikbare producten zoals de stoommachine, en later de verbrandingsmotor, die mogelijk maken dat in fabrieken grote hoeveelheden energie voor het productieproces kunnen worden ingezet. Dit ontketent een ware Industriële Revolutie, waarin massaproducten tegen steeds lagere kosten kunnen worden geproduceerd en waarmee de materialistische behoeften van de

tot consument getransformeerde mens kunnen worden vervuld. Nieuwe sociale klassen van kapitalisten en arbeiders verschijnen ten tonele, tussen welke een strijd uitbreekt over de loonhoogte en de overige arbeidsvoorwaarden. In zijn meest pure vorm staat in de *Oranje* samenleving de ego-ontwikkeling centraal en dient het collectief deze ontwikkeling te faciliteren en te ondersteunen. Met name door het verstrekken van goede opleidingen en door het creëren van gelijke kansen voor iedereen. In een staat waarin gelijke kansen voor iedereen gelden worden grote verschillen tussen arm en rijk getolereerd omdat die immers voortkomen uit de verschillende wijzen waarop vrije individuen hun eigen leven vorm wensen te geven.

Betekenis voor leiderschap

In *Oranje* zwengelt het wetenschappelijk denken de maatschappelijke vernieuwing aan en de politiek ontwikkelt zich zelfs tot wetenschap. Religieuze of geestelijke en wereldlijke staatszaken worden grondwettelijk van elkaar gescheiden in het grondbeginsel van de scheiding van kerk en staat. Regenten in de vorm van tijdelijk te benoemen regeringsleiders of presidenten nemen de heerschappelijk van de vorst over en daarmee komt een einde aan de absolute macht van de monarch en de kerk. Liberale leiders richten zich op de individuele emancipatie van de burger en bereiden daarmee de grond voor een democratie waarin het volk en niet een elite beslissen wie er in het land aan de touwtjes trekt. *Oranje* rekent dus af met de samenzwering tussen het *Blauwe* absolutisme en de *Rode* almacht die de mensheid met een eindeloze reeks van territoriale oorlogen zoveel leed heeft berokkend. In organisaties is *Oranje* leiderschap herkenbaar aan zijn rationaliteit en doelgerichtheid, altijd worden activiteiten en mensen gezien vanuit hun bijdrage aan het eindresultaat. *Oranje* ondernemerschap is op zoek naar 'het gat in de markt'. Op basis van kostenbaten afwegingen vinden investeringen plaats en worden mensen ingehuurd. Geproduceerd wordt daar waar de productiekosten het laagst zijn, afgezet wordt daar waar de opbrengsten het hoogst zijn, desnoods worden de producten over de hele aardbol getransporteerd. *Oranje* gelooft dat hoogwaardig personeel het best te motiveren is met prestatiebeloning en bindt talent aan zich met het verstrekken van optie- of aandelenpakketten, of door winstdeling of bonussen in het vooruitzicht te stellen. *Oranje* leiderschap houdt zich aan de wet, maar ziet het als een spel daarin de mazen te ontdekken en uit te buiten. Geprobeerd wordt eventuele rechtszaken in zijn voordeel te beslechten door gewiekst de wet in zijn richting uit te leggen, desnoods door het inhuren van sluwe advocaten.

Hedendaagse voorbeelden

De Verenigde Staten staan symbool voor het grote succesverhaal van de *Oranje* maatschappij, als vrij land van onbegrensde mogelijkheden en waar de Amerikaanse droom kan uitkomen van de krantenjongen die zich tot krantenmagnaat weet op te werken. Zijn verkregen almacht en welvaart maakt de Verenigde Staten tot het lichtende voorbeeld van landen zoals India en China, maar ook van Oost Europese staten die momenteel in een transitieproces naar *Oranje* verwickeld zijn. In de Nederlandse samenlevingen kunnen als *Oranje* groeperingen worden genoemd vrijzinnige protestanten, progressieve liberalen, yuppen en geïndividualiseerde ex-gelovigen die volledig op hun eigen oordeelsvorming afgaan.

6. Over gemeenschapszin en gevoelens

– Groen als zesde niveau van bewustzijnsontwikkeling

Zoals ieder bewustzijnstadium heeft ook *Oranje* een schaduwkant. Door de dominantie van het verstand is de gevoelscomponent in de verdrukking gekomen. *Oranje* wil de mens verheffen, opvoeden, slimmer maken, verbeteren, maar de vraag is of hij daar wel gelukkig van wordt. De industriële productie en ongebreidelde consumptiedrift leiden in de 20e eeuw tot uitputting van de natuurlijke grondstoffen en tot vervuiling van het milieu. Materialisme viert hoogtij en de carrière wordt van middel om inkomsten te verwerven verheven tot doel op zich. In zijn zucht naar status en geld werkt de mens niet

meer om te leven, maar leeft de mens om te werken. De *Oranje* Verlichting heeft de mensheid in een te beperkt keurslijf geperst: dat van de rationele individualiteit. De gerichtheid op materiële aspecten zoals geld en status blijkt alleen maar een tijdelijke en oppervlakkige bevrediging te geven. Vanuit een verlangen naar diepgang gaat de mens op zoek naar wat het leven meer te bieden heeft. In het door Spiral Dynamics met *Groen* aangeduide zesde stadium van mensheidontwikkeling, zijn geluk en redelijkheid het doel van de menselijke ontwikkeling. De grondgedachte is de stelling dat de mens in wezen goed is, maar dat hij verdorven wordt door de maatschappij. Als ideaal geldt de terugkeer naar de natuurstaat, waarin alle mensen gelijkwaardig zijn.

Oorsprong van de Groene meme

De denkwereld van *Groen* vindt zijn oorsprong in de Franse filosoof Jean-Jacques Rousseau met zijn opvatting dat de mens van nature goed is maar het contact met zijn oorspronkelijkheid heeft verloren en daar zijn ongeluk aan te danken heeft. Rousseau is de grondlegger van de Romantiek (1750-1850), een filosofische stroming die als een reactie op de Verlichting wordt gezien. Zijn ideaal is de *Beige* en *Paarse* eenvoudige, gevoelsmatige en gelukkige mens die in alle vrijheid geniet van de natuur en die niet zonodig de hele dag rationeel moet zijn. Volgens Rousseau is de mens, die van nature goed is en oorspronkelijk een taalloos bestaan zonder rechtspraak leidde, slachtoffer geworden van zijn verdorven culturele omgeving, die hem van zijn vrijheid heeft beroofd en onnodig heeft laten lijden. De schuldige is de eerste mens die land afbakende en dit het zijne noemde, waarna rijkdom, heerschappij en machtsmisbruik hun intrede deden en waaruit de burgerlijke maatschappij voortkwam met zijn machtsverhoudingen en mogelijkheid tot oorlog. De samenleving heeft de mens slecht gemaakt en daarmee suggereert Rousseau dus dat de mens maakbaar is door de samenleving. In deze opvatting liggen de wortels van de drang tot maatschappelijke vernieuwing, vorming en educatie van de *Groene* jaren zeventig in de vorige eeuw.

Kenmerken van de Groene meme

In *Oranje* heeft de mens zijn mentale kwaliteiten en zijn persoonlijkheid sterk ontwikkeld door zijn talenten te ontplooien en zijn rol in de maatschappij succesvol in te vullen. Maar nu gaat hij zich afvragen wie hij werkelijk is, los van zijn zo zorgvuldig gecultiveerde imago. In *Groen* richt de mens zijn blik naar binnen, en gaat hij op zoek naar zijn innerlijke wezen door te onderzoeken wat hij nu echt belangrijk vindt en welke relatie hij met zijn omgeving wil aangaan. Zoals *Oranje* het verstand onderzoekt, zo exploreert *Groen* de innerlijke gevoelens. *Groen* ontdekt dat deze gevoelens een grote rol spelen in de manier waarop de uiterlijke wereld wordt ervaren en geïnterpreteerd. Het accent komt op alledaagse gebeurtenissen en het leven hier en nu te liggen, morgen kan alles wat is opgebouwd immers verwoest zijn, leef daarom nu! Met andere woorden: niet het eindresultaat telt het meest, maar de ervaring die men onderweg opdoet, of volgens John Lennon: 'Life is what happens to you while you're busy making other plans'. Het doel heiligt niet langer de middelen, zeker niet als dat ten koste gaat van de natuurlijke leefomgeving waardoor het voortbestaan van toekomstige generaties in gevaar wordt gebracht. Het behoud van het milieu krijgt prioriteit en men laat zich inspireren door de manier waarop inheemse culturen, zoals Aboriginals, Indianen en Bosjesmannen in harmonie met de natuur weten te leven. De concurrentie met anders denkenden en andere culturen wordt niet meer aangegaan. Met oprechte interesse wordt naar ieder afwijkend standpunt geluisterd onder het motto: "Iedereen heeft er recht op zijn eigen mening en visie te verwoorden, die eigenheid dat is het wat mensen zo uniek en interessant maakt". Waardeoordelen zijn taboe, over anderen mag men zich alleen politiek correct uitlaten. In *Groen* leeft een wat naïeve wereldverbeteraar die over een groot vertrouwen beschikt dat mensen, door op een open manier het gesprek met elkaar aan te gaan, de grote maatschappelijke problemen kunnen oplossen. *Groen* is genereus voor minderbedeelden en financiert, én particulier én via de overheid, talloze goedbedoelenprojecten, vooral in ontwikkelingslanden. Naïviteit en narcisme zijn de schaduwzijden van *Groen*. Minderbedeelden worden alleen als slachtoffer gezien, aan hun eigen aandeel in de misère wordt voorbij gegaan. De interesse in anderen reikt in wezen niet

verder dan nodig is om zichzelf beter te leren begrijpen, om zijn leven meer diepgang te geven of om hem een gevoel van verbondenheid of gezamenlijkheid geven. Is dat niet het geval dan verliest *Groen* snel zijn interesse, hij mag dan goed naar andere kunnen luisteren, paradoxaal genoeg is hij echter het meest in zich zelf geïnteresseerd.

Invloed op leefgemeenschappen

In reactie op het kille rationalisme en atomisme van de Verlichting is *Groen* op zoek naar een warme vorm van gemeenschap waarin de enkeling zich geborgen kan voelen. De gemeenschap die beantwoordt aan de natuurlijk hang van mensen naar onderlinge solidariteit en het gevoel ergens bij te horen. Als ideaal ambieert *Groen* dat iedereen zich wereldburger gaat voelen zonder dat daarvoor extra hiërarchische instituten en systemen nodig zijn want die plaatsen mensen in hokjes en scheren ze over één kam. Het proces van mondiale eenwording zoals *Groen* dat zich voorstelt, staat nog in de kinderschoenen, er zijn nog geen volwaardige *Groene* voorbeelden van. Op supranationaal niveau kent de wereld met de Europese Unie en Verenigde Naties al wel voorlopers van zulke *Groene* gemeenschappen. Naast het oprichten van deze supranationale ambtelijke en politieke organen heeft het *Groene* eenwordingsproces op politiek niveau twee andere belangrijke vernieuwingen gebracht: de opkomst van Non Governmental Organizations, NGO's, en de ontwikkeling van op consensus gebaseerde overleg en besluitmechanismen, zoals het poldermodel. NGO's zijn particuliere internationale organisaties die los van nationale belangen waken over zaken als: politieke vrijheid zoals Amnesty International, milieu zoals Greenpeace, gezondheidszorg voor iedereen zoals Artsen zonder grenzen, bescherming van het kind zoals War Child, natuurbehoud zoals Wereld Natuur Fonds en eerlijke handel zoals Fair Trade. Het poldermodel staat symbool voor het vermogen de traditionele tegenstellingen tussen de *Blauwe* en *Oranje* werkgeversorganisatie en *Rode* en *Blauwe* vakbonden, die in het verleden veelal via stakingen werden uitgevochten, voortaan aan de vergadertafel te overstijgen en op te lossen. Op maatschappelijk vlak voert *Groen* belangrijke vernieuwingen door. Denk hierbij aan de legalisering van soft drugs, de vrouwenemancipatie, de legalisering van abortus en euthanasie, de democratisering van het hoger onderwijs en het bedrijfsleven, de acceptatie van homoseksualiteit en alternatieve samenlevingsvormen en het algemeen aanvaard krijgen van seksuele vrijheid, van alternatieve geneeswijzen en van buiten parlementaire protestbewegingen zoals milieudefensie, de kraak- en de vredesbeweging. Op kleine schaal worden door *Groen* nieuwe samenlevingsvormen opgestart waarbinnen wordt geëxperimenteerd met nieuwe omgangsvormen. Bijvoorbeeld de commune of ashram waarbinnen men bevrijd van *Blauwe* moralistische beperkingen probeert het *Oranje* individualisme te overstijgen en de mensen op een intieme onconventionele manier met elkaar te laten samenleven. Zulke samenlevingsverbanden ontstaan vaak rondom een charismatische leider die als een goeroe de anderen in hun zoektocht naar zingeving inspireert.

Betekenis voor leiderschap

Egalitarisme is het kernbegrip van *Groen* leiderschap. In essentie wordt hiërarchie en daarmee de noodzaak tot leiderschap in twijfel getrokken. Iedereen is immers gelijk en wordt in staat geacht zelf verantwoordelijkheid over zijn leven te dragen. De leider is hooguit de 'primes inter pares', de eerste onder zijns gelijken. Zelfregulering is een gevierde term en roulerend voorzitterschap is een typisch *Groene* leiderschapsvorm. Bij voorkeur werkt *Groen* in 'self-empowered' teams aan de verwezenlijking van gemeenschappelijke doelen. Het aanboren van 'Human Capital' is de sleutel tot succes, en daarvoor is het nodig dat managers over sociale vaardigheden beschikken om zo de voorwaarden te scheppen waaronder iedereen tot zijn recht kan komen. Op het vlak van politieke besluitvorming is *Groen* tegen autoritair leiderschap en worden meerderheidsbesluiten gewantrouwd omdat daarin geen plaats is voor de stem van minderheden en uitzonderingsgevallen. In plaats daarvan voelt *Groen* meer voor inspraakprocedures en voor besluitvorming door consensus als zijnde het resultaat van een gelijkwaardig overleg waarin alle partijen worden betrokken en gehoord. Het

politieke referendum wint aan aanhang omdat zo iedere burger direct en persoonlijk bij de besluitvorming kan worden geconsulteerd.

Hedendaagse voorbeelden

De Scandinavische landen en Nederland hebben samenlevingen waarin de *Groene* meme het sterkst tot ontwikkeling is gekomen, op de voet gevolgd door Canada, California en België en steden als Berlijn, Bolder (USA) en Poona (India). Binnen de Nederlandse samenleving vindt de *Groene* beweging zijn uitdrukking in drie stromingen. Zo is er de avant-garde groep van linkse intellectuelen met een *Rood* activistisch en anarchistisch karakter die voorop loopt in de strijd tegen de gevestigde orde. Deze groep vormt het gezicht van de babyboomrevolutie en heeft in de laatste decennia van de 20e eeuw het grootste stempel gedrukt op de maatschappelijke en politieke vernieuwing. Daarnaast zijn er de ecologische groeperingen die verlangen naar een nieuwe wereldgemeenschap met meer aandacht voor de medemens in ontwikkelingslanden en voor het leefmilieu en de natuur. Tenslotte kunnen spirituele groeperingen worden genoemd die zich richten op de persoonlijke zoektocht naar het 'ware ik' voorbij succes en voorbij materie en op zoek zijn naar de diepere zin van het leven. Deze groep is er net zoals de traditionele gelovigen diep van overtuigd dat er meer is tussen hemel en aarde, maar verwerpt de beperkingen die de *Blauwe* kerken in de vorm van strikte denkbeelden en leefregels aan hun persoonlijk zoektocht opleggen en aan de idee dat de kerk en bijbel nodig zijn om zich te kunnen verbinden met God.

Literatuur

- ¹⁾ Clare W. Graves, *Levels of Human Existence* (Eclet, 2002)
- ²⁾ Don Beck & Christopher Cowan, *Spiral Dynamics* (Blackwell Publishing, 1996)
- ³⁾ Wilbert van Leijden & Paul Zuiker, *Nederland op Doorbreken, Emergentie als Vernieuwend Perspectief* (Emergentie, 2006)